

Beata Cieśleńska

Kształcenie nauczycieli przedszkoli w Polsce w wymiarze instytucjonalnym

Kindergarten teacher training in Poland in institutional dimension

Streszczenie: Kształcenie nauczycieli przedszkoli zajmuje w polskim systemie edukacyjnym ważne miejsce. Zmiany w obrębie instytucjonalnych form kształcenia nauczycieli dokonywały się przez wiele lat w sposób złożony i często zależny od polityki oświatowej państwa. Wszystkim modyfikacjom przyświecała myśl stworzenia modelu nauczyciela małych dzieci, który kształciłby w oparciu o samodzielność, refleksyjność i kreatywność.

Słowa kluczowe: kształcenie, nauczyciel, przedszkole.

Summary: Education of kindergarten teachers takes an important part of Polish educational system. Changes in the institutional forms of teachers' education have been introduced for many years in a complex way and were often dependent on the education policy of the country. Each modification served the purpose of creating a model of a teacher working with small children who would educate them on the basis of independence, reflectiveness and creativity.

Keywords: education, teacher training, teacher, kindergarten.

1. Wprowadzenie

W polskim systemie edukacyjnym nauczyciel zawsze zajmował znaczącą pozycję, dlatego w kontekście projektowanych w przeszłości reform szkolnych dokonywano modyfikacji i zmian w systemie przygotowania nauczycieli, w tym również nauczycieli przedszkola. Przedstawiciele polskiej myśli pedagogicznej, opinia społeczna działaczy oświatowych i nauczycieli już w okresie międzywojennym, a także powojennym opowiadali się za pełnym wyższym wykształceniem wszystkich nauczycieli w Polsce. Tymczasem warunki ekonomiczne, ustrojowe i demograficzne nie pozwalały na utworzenie potrzebnej liczby wyższych uczelni. W związku z tym na przestrzeni wielu dziesiątek lat XX wieku powoływano i likwidowano w Polsce różne średnie i pomaturalne szkoły pedagogiczne, które kształciły przede wszystkim nauczycieli szkół podstawowych i wychowawczyń przedszkoli.

Dorobek dydaktyczny i wychowawczy zakładów kształcenia nauczycieli przedszkoli, pewna określona mitologia, która wytworzyła się wokół nich oraz fakt, że w miarę upływu czasu obraz szczególnie średniego szkolnictwa pedagogicznego zaciera się w naszej świadomości i pamięci, stanowiły przyczynek do niniejszej refleksji.

2. Początki wychowania przedszkolnego w Polsce

Badając proces profesjonalizacji nauczycieli wychowania przedszkolnego w Polsce, musimy się cofnąć do wieku XIX, kiedy to obserwowano się na ziemiach polskich pierwsze próby organizowania zakładów wychowawczych przeznaczonych do opieki nad dziećmi w wieku przedszkolnym. Były to instytucje przeznaczone głównie dla dzieci rodziców pracujących, a powstawały przede wszystkim z inicjatywy Towarzystw Dobroczynności (Królestwo, Galicja) lub zakonów żeńskich (ziemie zaboru pruskiego)¹.

W 1814 roku zorganizowano Warszawskie Towarzystwo Dobroczynności, które starało się otoczyć opieką sieroty oraz świadczyć pomoc materialną ubogim rodzinom robotniczym. Z inicjatywy jednego

¹ M. Wróbel, *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1967, s. 42; J. Miąso, *Historia Wychowania wiek XX*, Warszawa 1980, T. 1, s. 102.

z członków tego Towarzystwa – kupca warszawskiego Teofila Janikowskiego w 1839 roku założono w Warszawie pierwszą ochronkę. W ciągu najbliższych lat powstało jeszcze sześć następnych, które objęły opieką około 450 dzieci². Potrzeba zakładania ochronek dla małych dzieci została ogólnie uznana. Powstawały zatem kolejne takie placówki. Jednym z podstawowych problemów utrudniających organizację ochron na ziemiach polskich był brak odpowiednio przygotowanych pracowników. Początkowo pracę tę podejmowali wyłącznie mężczyźni, w krótkim jednak czasie opieka nad małym dzieckiem stała się domeną kobiet. Postępujący proces emancypacji kobiet zwiększył ich udział w pracach oświatowo-pedagogicznych i pośrednio wpłynął na większe uznanie pedagogiki przedszkolnej w społeczeństwie, a przynajmniej w jego kulturalno-oświatowych środowiskach.

W związku ze stale rosnącą liczbą ochron i innych instytucji opiekuńczych Towarzystwo Dobroczynności w 1849 roku wydało „Instrukcję dla Przewodniczących w Salach Ochrony”, która regulowała organizację pracy i obowiązki wychowawców tych placówek. Określono także stosunek pedagogów do dzieci, metody pracy, sprawy odżywiania i higieny oraz sposób prowadzenia dokumentacji urzędowej. W 1857 roku Rada Główna Opiekuńcza wydała „Projekt instrukcji dla przełożonych i dozorczyń sal ochrony ubogich dzieci”, który szczegółowo regulował prawa i obowiązki pracowników ochron. W 1858 roku, przy poparciu Towarzystwa Rolniczego, powstał w Warszawie Wydział Ochron Wiejskich. Mimo braku zainteresowania ze strony ziemiaństwa i rządu, na początku udało się działaczom tego Towarzystwa założyć zaledwie kilka ochronek wiejskich. W ostatnich latach XIX wieku w Królestwie Polskim zaznacza się jednak zdecydowany wzrost liczby ochronek. Wynikało to zarówno z potrzeb społecznych, jak również wiązało się z rozwojem teoretycznych podstaw wychowania młodszego dziecka³.

Do wybitnych myślicieli zajmujących się wychowaniem przedszkolnym i mających wpływ na rozwój wychowania przedszkolnego w Polsce należeli: Fryderyk Wilhelm Froebel, Maria Montessori i Owidiusz Decroly. Poglądy tych myślicieli wywarły duży wpływ na realizację idei wychowania przedszkolnego w Polsce. Wybitną przedsta-

² A. Klim-Klimaszewska, *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 2005, s. 18.

³ Tamże, s. 18-19.

wicielką polskiej pedagogiki przedszkolnej, łączącą elementy teorii Froebela i Marii Montessori, była w Królestwie polskim Maria Weryho-Radziwiłowiczowa. W 1887 roku otworzyła ona w Warszawie ogródek dziecięcy i prowadziła kursy freblowskie dla wychowawczyń. Następnie w 1895 roku wydała książkę „Wychowanie przedszkolne”, a w 1903 założyła Tajne Koło Wychowania Przedszkolnego. W 1907 roku zalegalizowała Towarzystwo Wychowania Przedszkolnego⁴.

Druga połowa XIX wieku, stanowiąc jedną z cezur chronologicznych w dziejach rozwoju instytucji przedszkolnych, jest także znacząca w dziejach kształcenia tzw. ochroniarek i freblanek. W tym okresie nastąpiło bowiem zróżnicowanie placówek wychowawczych dla małych dzieci i powstały ochronki miejskie i wiejskie, przyfabryczne oraz ogródki dziecięce prywatne i kierowane przez towarzystwa profesjonalne. Nowe funkcje instytucji opiekuńczych dla małych dzieci zrodziły potrzebę kształcenia zawodowego wychowawczyń podejmujących w nich pracę. Pod wpływem nowych prądów pedagogicznych i przecięzania konserwatywnych poglądów na temat wychowania małego dziecka, ochronki zaczęły zmieniać swoją funkcję dozoru na rzecz funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Możemy zatem mówić o nowej fazie w rozwoju pedagogiki przedszkolnej. Powstawały wówczas pierwsze kursy i szkoły dla bon i ochroniarek. W miarę rozwoju kursów i precyzowania ich programu wprowadzano coraz więcej przedmiotów ogólnokształcących i rozbudowywano zajęcia artystyczne i metodyczne.

3. Przeobrażenia szkolnictwa dla wychowawczyń przedszkoli w II Rzeczypospolitej

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku próbę uregulowania organizacji ochrony i wychowania przedszkolnego podjął Pierwszy Ogólnopolski Wielki Zjazd Nauczycielski w 1919 roku. Zjazd ten, zwany również Sejmem Nauczycielskim, powołał Sekcję Wychowania Przedszkolnego, która przedstawiła projekt funkcjonowania placówek przedszkolnych w całym kraju. W myśl tego projektu państwo powinno otaczać opieką dzieci już od najmłodszych lat za pośrednic-

⁴ B. Muchacka, *Polska pedagogika przedszkolna: przeszłość – współczesność – przyszłość* [w:] *Edukacja Przedszkolna w teorii i praktyce*, S. Włoch (red.), Opole 2006, s. 26.

twem odpowiednich instytucji wychowawczych, które mają być oddzielne od szkoły, powszechnie dostępne i bezpłatne⁵. Do realizacji tego postulatu potrzebna była jednak profesjonalnie przygotowana kadra.

Dlatego Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zorganizowało Wydział Seminariów, który wziął pod swoje kierownictwo szkoły ochraniarek, dając im nazwę seminariów dla ochraniarek. Szkołę Wychowania Przedszkolnego zamieniono na państwową, wydano program nauk i ustawę obowiązującą wszystkie prywatne seminaria ochraniarek, ustanowiono stałą kontrolę Zakładów (wizytacje inspektorskie) i komisję egzaminacyjną. Ostateczne sprecyzowanie treści nauczania w seminariach nauczycielskich nastąpiło w roku 1921, kiedy Ministerstwo WRiOP wydało opracowane przez komisje specjalistyczne programy poszczególnych przedmiotów nauczania. Program opracowany przez Ministerstwo obejmował trzy grupy przedmiotów: ogólnokształcącą, zawodową oraz artystyczno-techniczną⁶. Warunkiem przyjęcia do seminarium był wiek kandydatek, 16-30 lat, ukończone trzy klasy szkoły średniej lub co najmniej siedem klas szkoły powszechnej oraz uzdolnienie fizyczne do zawodu pedagogicznego, zamiłowanie do zajęcia się dziećmi i słuch muzykalny. Dyplom ukończenia upoważniał wychowawczynię do pracy w zakładach dla dzieci w wieku przedszkolnym.

Ustawa o ustroju szkolnictwa z 11 marca 1932 roku, wprowadzająca jednolity system szkolny na terenie całego kraju wprowadziła oficjalnie nazwę przedszkole dla wszystkich placówek wychowania przedszkolnego, określając tym samym ich miejsce w systemie oświaty jako instytucji poprzedzających szkołę i przygotowujących do niej⁷. Ustawa regulowała podstawy prawne przedszkola i określała rodzaj kwalifikacji zawodowych wychowawczyń zatrudnionych w tych placówkach. Na temat kształcenia wychowawczyń przedszkoli mówi artykuł 37 Ustawy. „Kształcenie kandydatek na wychowawczynie przedszkoli odbywa się: albo w czteroletnich seminariach dla wychowawczyń przedszkoli, albo w dwuletnich liceach dla wychowawczyń przedszkoli. Następnym artykułem określał, że program seminarium będzie

⁵ W. Bobrowska-Nowak, *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1978, s. 311-312.

⁶ E. Wiśniewska, *Zakłady kształcenia nauczycieli w Płocku*, Płock 2004, s. 53.

⁷ Dz. U. 1932, nr 38, poz. 389; Dz. Urz. Min. WR i OP 1932, nr 4, poz. 39.

się opierał na drugim szczeblu programowym szkoły powszechnej, natomiast liceum na programie gimnazjum”⁸. Ustawa podniosła także rangę szkół dla wychowawczyń przedszkoli, wyrównując wymagania dotyczące poziomu wykształcenia zatrudnianych w nich nauczycieli z wykształceniem nauczycieli szkół średnich ogólnokształcących, liceów pedagogicznych i pedagogów. Niestety realizację tego projektu rozpoczęto dopiero sześć lat później. Rozporządzenie Ministra WRiOP o organizacji państwowych seminariów dla wychowawczyń przedszkoli ukazało się 12 kwietnia 1938 roku⁹. Zgodnie z nim nauka w seminarium miała trwać cztery lata. Organizacja roku szkolnego była taka sama jak w szkole średniej ogólnokształcącej. Kierownictwo należało do przełożonej, która pełniła tę funkcję za zgodą Ministra WRiOP. Przy każdym seminarium miało pracować przedszkole ćwiczeń. W rok po ukazaniu się rozporządzenia wydano pierwszy program dla państwowych czteroletnich seminariów dla wychowawczyń przedszkoli. O liceach dla wychowawczyń władze oświatowe nawet nie wspomniały.

Wprowadzone zatem Ustawą Jędrzejewiczowską czteroletnie seminarium nie doczekało się realizacji i pozostało martwą literą. Do wybuchu wojny kształcenie wychowawczyń przedszkoli odbywało się w trzyletnich seminariach ochroniarskich, których liczba nieznacznie wzrosła, ale wobec istniejących potrzeb i tak była znikoma.

W ciągu dwudziestolecia międzywojennego nastąpiło w Polsce przekształcenie ochrony i ogródka w przedszkole, ale nie został rozwiązany problem współzależności szkoły i przedszkola. W postępowej pedagogice zachodniej istniała już koncepcja szkoły jednolitej, otwartej dla wszystkich i powiązanej dydaktycznie z przedszkolem. Zadaniem przedszkola było doprowadzić dziecko, zgodnie z jego osobistym rytmem rozwoju, do właściwego procesu nauki szkolnej. W Polsce znano te poczynania Zachodu, budziły one duże zainteresowanie w świecie pedagogicznym. Szczególne zasługi na tym polu położyła, wspomniana wcześniej, Maria Weryho-Radziwiłowiczowa, która w Polsce niepodległej kierowała Referatem Wychowania Przedszkolnego w resorcie oświaty. Założone przez nią Towarzystwo Wychowania Przedszkolnego, od 1925 roku z jej inicjatywy, wydawało czasopismo

⁸ Tamże.

⁹ Dz. U. 1938, nr 4, poz. 102.

„Wychowanie Przedszkolne”. W 1933 roku opublikowała „Poradnik w sprawach nauczania i wychowania oraz administracji w szkołach ogólnokształcących” zawierający „Rady i wskazówki dla wychowawczyń w przedszkolach”¹⁰. Niestety, władze oświatowe niechętnie podejmowały problematykę zarówno wychowania przedszkolnego, jak i kształcenia kadr dla przedszkoli, choć Ustawa z 1932 roku formalnie włączyła przedszkola do systemu szkolnego.

4. Kształcenie nauczycieli przedszkoli w okresie PRL

W Polsce po II wojnie światowej nowe władze postawiły wychowanie przedszkolne od razu wobec ilościowo i jakościowo nowych zadań. W pierwszych dwóch latach po wojnie oraz w okresie planu trzyletniego usługi przedszkolne nie miały jeszcze charakteru świadczeń socjalnych przeznaczonych dla dzieci matek pracujących zawodowo. Były one niezbędną formą pomocy dla wszystkich potrzebujących jej dzieci. Zadania przedszkoli sprowadzały się do opieki higieniczno-lekarskiej oraz zaspokajania podstawowych potrzeb biopsychicznych, częściowo przynajmniej rekompensujących trudności w zakresie odżywiania i mieszkania. Sprawy wychowawcze były wówczas jedynie sygnalizowane przez postulowanie konieczności poszukiwania nowych rozwiązań w pracy wychowawczej z małym dzieckiem. Okres od wyzwolenia do 1949 roku był zatem w dziedzinie wychowania przedszkolnego, podobnie jak w innych dziedzinach życia, przede wszystkim okresem odbudowy zniszczonego przez wojnę stanu posiadania, a zarazem szukania nowych form działalności, odpowiadających stosunkom społecznym i rodzącym się dzięki temu nowym potrzebom. Trudności startu dotyczyły zarówno bazy materialnej, jak i sytuacji kadrowej. W roku 1945 na ogólną liczbę 3758 zatrudnionych w przedszkolach wychowawczyń, 500 nie posiadała podstawowych kwalifikacji zawodowych. W tych trudnych latach właściwie każda zdrowa i lubiąca dzieci kobieta mogła podjąć pracę w przedszkolu. Toteż

¹⁰ B. Muchacka, *Polska pedagogika...*, s. 18.

do przedszkoli trafiał personel zupełnie przypadkowy, często nieposiadający świadomości dokonanego wyboru¹¹.

Rok 1950 można uznać za przełomowy w dziedzinie wychowania przedszkolnego. Rozwój przedszkoli objęty został planową, kierowaną działalnością państwa. Przedszkole miało stać się jednym ze środków zapewniających dopływ do przemysłu potrzebnych kadr - poprzez roztoczenie opieki nad dziećmi kobiet pracujących. Reorganizacja przedszkoli, a szczególnie przedłużenie czasu ich pracy, pociągnęły za sobą istotne zmiany w sytuacji prawno-zawodowej wychowawczyń.

Pojawiające się coraz częściej postulaty o zmianę zasad działania placówek przedszkolnych, a szczególnie wzmocnienie funkcji wychowawczej, zmusiły władze oświatowe do organizowania kształcenia wychowawczyń na wyższym poziomie, od poziomu doraźnych kursów. Kolejne zatem kursy zorganizowano nie dla absolwentek szkół podstawowych, ale dla absolwentek liceów ogólnokształcących, które nie przekroczyły 30 roku życia, odznaczały się inteligencją, wyrobieniem politycznym i społecznym.

Wszystkie organizowane w pięcioleciu powojennym kursy miały charakter przejściowy. Wynikały z potrzeby chwili, kształciły szybko i powierzchownie. Większość z nich ograniczała się do treści zawodowych i to tylko w niezbędnym zakresie. Z czasem coraz ważniejsze miejsce w programach kursów zaczęły odgrywać przedmioty polityczno-społeczne. Na trzymiesięcznym kursie policealnym wybrane zagadnienia z marksizmu i leninizmu realizowano w ciągu pięciu godzin tygodniowo, natomiast psychologię tylko dwóch. Było to oczywiście przejawem ówczesnej polityki oświatowej, która cały system edukacyjny w kraju włączała w procę budowy socjalizmu.

Równolegle z organizacją kursów wznowiono kształcenie wychowawczyń w seminariach, a program kształcenia skrócony do lat trzech bazował na programie czteroletniego seminarium przedwojennego.

Lata czterdzieste nie przyniosły zatem pozytywnych zmian w dziedzinie kształcenia wychowawczyń przedszkoli. Można je w zasadzie nazwać okresem przejściowym. Organizowane kursy kształciły

¹¹ W. Leżańska, *Kształcenie nauczycieli wychowania przedszkolnego w Polsce*, Łódź 1998, s. 58; Z. Woźnicka, *Wychowanie przedszkolne w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972, s. 26-27.

szybko, ale niedostatecznie, bardziej opiekunki niż wychowawczynie. Negując wszystko, co przedwojenne, burżuazyjne, szybko zlikwidowano seminaria, na ich miejsce wprowadzając trzyletnie licea dla wychowawczyń przedszkoli¹². Niestety wciąż nie była to pełna szkoła średnia. Nowy program zakładał zawodowy charakter liceum i przewidywał tylko zasadnicze elementy wykształcenia ogólnego, niezbędne przygotowanie zawodowe oraz kształtowanie właściwej postawy.

Przy założeniu, że podstawową sprawą, która decyduje o wynikach wychowania i nauczania jest „właściwe oblicze polityczne”, że istnieje „cud-metoda”, która w połączeniu z oddziaływaniem samych warunków ustrojowych zapewnia automatycznie realizację pożądaných celów, takie kształcenie wychowawczyń uznawano za wystarczające.

Zgodnie z zasadami wychowania socjalistycznego w programie „Zajęcia w przedszkolu” z roku 1951 oraz w podręczniku dla wychowawczyń przedszkoli zapisano: *Przedszkole w Polsce Ludowej ma obowiązek wychowywać dziecko w myśl idei wychowania socjalistycznego, (...) a wychowawczynie musi pracować nad wyrobieniem swego światopoglądu marksistowskiego*¹³.

Władze polityczne „nowej” Polski w nauczycielu widziały ważny czynnik przebudowy ideologicznej i gospodarczej. Kształcenie przyszłych wychowawców stało się zatem ważną sprawą polityczną. Można przypuszczać, że takie stanowisko przyczyniło się również do zmian w systemie kształcenia wychowawczyń przedszkoli. Zarządzeniem Ministra Oświaty z dnia 25 kwietnia 1955 roku¹⁴ trzyletnie licea zostały przekształcone w czteroletnie licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli, przy czym liceum to traktowano jako etap przejściowy do pełnego cyklu pięcioletniego. Powstanie pełnej szkoły średniej dla wychowawczyń przedszkoli było w zasadzie przełomem w burzliwych dziejach kształcenia wychowawczyń.

Tymczasem zapotrzebowanie na placówki wychowania przedszkolnego wciąż rosło. Stopniowo kształtowała się opinia społeczna

¹² W. Leżańska, *Spoleczne i polityczne konteksty kształcenia nauczycieli wychowania przedszkolnego w Polsce* [w:] *Historyczne i współczesne konteksty kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji*, W. Leżańska (red.), Łódź 2004, s. 14.

¹³ T. Hejnicka-Bezwińska, *O zmianach w edukacji*, Bydgoszcz 2000, s. 68, 69.

¹⁴ Dz. Urz. Min. Ośw. 1955, nr 8, poz. 67.

o pozytywnej roli, jaką spełniają przedszkola w przygotowaniu dzieci do szkoły. W związku tym od 1958 roku zaczęto organizować uproszczone i stosunkowo niedrogie formy wychowania przedszkolnego. Były to ogniska przedszkolne oraz oddziały przy szkołach dla dzieci sześciolletnich. Coraz częściej pojawiały się postulaty upowszechnienia wychowania przedszkolnego dla sześciolatków, a nawet pięciolatków. Równocześnie domagano się coraz lepszego przygotowania zawodowego wychowawczyń. Miały temu sprostać nowe, pięcioletnie licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli, które działały w niezmienionej strukturze od roku szkolnego 1959/60 do roku 1972/73¹⁵.

W wyniku przekształceń organizacyjnych i programowych pięcioletnie liceum dla wychowawczyń przedszkoli stało się na przestrzeni czternastu lat podstawowym zakładem kształcenia w tym zawodzie. Było typem szkoły zawodowej, w którym wykształcenie ogólne stanowiło niezbędną część przygotowania zawodowego. Dlatego realizowano w zakresie przedmiotów ogólnokształcących program liceum ogólnokształcącego w zbliżonym wymiarze godzin.

Nauka w tego typu szkole nie była łatwa. Obok bowiem uzyskania solidnego wykształcenia ogólnego od uczennic wymagano „opanowania umiejętności działania w dziedzinie ekspresji plastycznej, muzycznej, technicznej i ruchowo-rytmicznej, przyswojenia bogatego zasobu wiadomości i umiejętności pedagogicznych, ukształtowania podstaw naukowego poglądu na świat i zaangażowania postawy ideowo społecznej”¹⁶.

Prowadzone wówczas badania naukowe dotyczące małego dziecka przynosiły coraz większe wymagania w zakresie planowego kierowania rozwojem dziecka oraz oddziaływania na rodziców i środowisko. Potrzebne były coraz lepiej wykwalifikowane wychowawczynie, aby mogły sprostać tym zadaniom: coraz większego rozwoju teorii pedagogicznej i pewnego postępu w sytuacji gospodarczej kraju, coraz silniejsze stawały się postulaty pełnej szkoły wyższej dla nauczycieli. Zakładano, że licea pedagogiczne będą stopniowo ograniczane i przekształcane w studia nauczycielskie. Te ostatnie zaś będą stopniowo zwiększać rekrutację i liczbę placówek. Z czasem zostaną przekształcone w wyższe szkoły zawodowo-pedagogiczne.

¹⁵ W. Leżańska, *Kształcenie nauczycieli...*, s. 88.

¹⁶ Dz. Urz. Min. Ośw. 1960, nr 7, poz. 105; Dz. Urz. Min. Ośw. 1961, nr 9, poz. 102.

Kandydatki na wychowawczynie przedszkola rekrutowały się głównie ze środowisk robotniczych i chłopskich. LPWP zapewniały swoim uczennicom miejsca w internacie oraz stypendia w maksymalnie większym procencie niż w innych szkołach średnich. Z tego także względu liczba zgłoszeń do LPWP znacznie przewyższała liczbę miejsc.

Sytuacja lat siedemdziesiątych sprzyjała rozwojowi wychowania przedszkolnego. Ponieważ dążono do niwelowania „progów”, jakie dzieliły przedszkole od klas początkowych, konieczne było również wyrównanie poziomu kształcenia wychowawczyń przedszkoli i nauczycieli klas początkowych. Potrzeby kadrowe i związane z tym trudności nie mogły być argumentem za uproszczonym wykształceniem pracowników przedszkoli. W toku wielu dyskusji, prowadzonych zarówno w środowiskach naukowych, jak i oświatowych, wysunięto propozycję kształcenia nauczycieli przedszkoli na poziomie wyższym.

Niemalą wpływ na zmiany w strukturze kształcenia wychowawczyń przedszkoli miała Karta Praw i Obowiązków Nauczyciela. Uchwalona przez Sejm 27 kwietnia 1972 roku stała się doniosłym wydarzeniem dla nauczycieli szkół wszystkich stopni i typów. Karta ustaliła zadania i uprawnienia wszystkich nauczycieli, jak również poziom ich kwalifikacji, zasady kształcenia oraz uprawnienia socjalne i zasady uposażenia. Wprowadziła jednakową nomenklaturę i od tej pory nazwę wychowawczynie przedszkola zastąpiono nauczycielką przedszkola. Nauczycielki przedszkola zrównała w prawach z nauczycielami szkół, co wyraźnie podniosło prestiż tego zawodu, ale jednocześnie wymagało szybkich zmian w strukturze kształcenia¹⁷.

Karta postanawiała bowiem, że „na stanowisko nauczyciela lub wychowawcy mogą być powołane te osoby, które ukończyły studia w wyższej szkole kształcącej nauczycieli, lub w innej szkole wyższej, jeśli posiadają przygotowanie pedagogiczne uzyskane w czasie studiów lub na kursie”¹⁸. W rok po wydaniu karty, zarządzeniem Ministra Oświaty i Wychowania z 30 maja 1973 roku, licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli uległy przekształceniu w szkoły o nazwie Studium Wychowania Przedszkolnego¹⁹.

¹⁷ Dz. U. 1972, nr 16, poz. 114.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Dz. Urz. Min. Ośw. i Wych. 1973, nr 5, poz. 31.

Powołanie nowego typu szkoły oznaczało ostateczną rezygnację z kształcenia nauczycieli przedszkoli na poziomie średnim i przejście do tworzenia systemu kształcenia na poziomie pomaturalnym. SWP było zakładem kształcącym nauczycieli przedszkoli w systemie semestralnym. Na wydziale dziennym nauka trwała, w zależności od podbudowy programowej: szkoły podstawowej - 12 semestrów; liceum ogólnokształcącego - 4 semestry; liceum muzycznego lub plastycznego - 3 semestry. Przewidziano również wydział zaoczny dla nauczycieli chcących uzupełnić posiadane wykształcenie.

Obowiązujące programy SWP, w porównaniu z programami liceów, zawierały wiele nowych treści, o czym świadczyło między innymi wprowadzenie do planu kształcenia takich nowych przedmiotów, jak: socjologia, wybrane zagadnienia filozofii marksistowskiej, wprowadzenie do wiedzy o sztuce, psychologia kliniczna, kultura żywego słowa, elementy logopedii, jak również zagadnienia z zakresu nauczania tych przedmiotów, które występowały w dotychczasowych planach kształcenia. Odrodziły się też koncepcje nauczyciela - działacza społecznego, profesjonalnego wychowawcy całego społeczeństwa²⁰.

W miarę upływu czasu w SWP zmniejszano liczbę godzin przeznaczonych na przedmioty ogólnokształcące, a zwiększano wymiar godzin przedmiotów zawodowych. W ostatnim roku kształcenia więcej niż połowa godzin przeznaczona była na praktykę zawodową. Podkreślano w ten sposób zawodowy charakter kształcenia nauczycieli. Podobnie rzecz się miała w studiach nauczycielskich, w których kształcono nauczycieli szkół podstawowych.

Z chwilą powstawania wyższych szkół nauczycielskich i sukcesywnego przechodzenia w kształceniu nauczycieli szkół podstawowych na poziom wyższy, wzmagały się głosy o potrzebie kształcenia wychowawców przedszkoli na takim samym poziomie.

I tak w latach 70. ubiegłego wieku podjęto próbę kształcenia nauczycieli przedszkoli na poziomie wyższym w ramach jednolitych dziennych i zaocznych studiów magisterskich na kierunku pedagogika ze specjalnością wychowanie przedszkolne. Natomiast doskonalenie zawodowe nauczycieli przedszkoli prowadzono na podstawie założeń

²⁰ Tamże.

organizacyjno-programowych opracowanych przez Instytut Kształcenia Nauczycieli i zatwierdzonych przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania.

Na początku lat osiemdziesiątych okazało się jednak, że w ciągu dziesięciolecia 1980-1990 liczba dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym znacznie wzrosła. Powrócono więc do starej formy kształcenia - studiów nauczycielskich - również dla nauczycieli przedszkola. Tworzono znowu dwuletnie pomaturalne studia nauczycielskie, które teraz kształciły przede wszystkim nauczycielki przedszkola, klas początkowych i w niewielkiej ilości nauczycieli wychowania fizycznego, pracy – techniki, wychowania plastycznego i wychowania muzycznego. Mimo tej samej nazwy, studia te miały już inny charakter niż te z lat sześćdziesiątych, gdyż zapewniały drożność w kształceniu i ich absolwenci mogli, po złożeniu egzaminu wstępnego, kontynuować studia na trzyletnich zaocznych studiach magisterskich w uniwersytetach i wyższych szkołach pedagogicznych.

Na przestrzeni powojennych lat Polski Ludowej edukacja nauczycielska ulegała licznym i częstym przemianom. Możemy w tym obszarze zasadniczo wyodrębnić dwa okresy:

- Pierwszy, obejmujący lata 1945-1972, kiedy w Polsce tworzył się i umacniał system monocentryczny, oddziałujący na różne przejawy życia społecznego, w tym na oświatę. Był to jednocześnie czas kształcenia nauczycieli przedszkoli w drodze doraźnych kursowych form, dających jedynie wstępne przysposobienie do zawodu oraz form kształcenia na poziomie średnim, pomaturalnym i wyższym zawodowym.
- Drugi, przypadający na lata 1973-1989, w których w pierwszej dekadzie podjęta została próba kształcenia wszystkich nauczycieli, również nauczycieli przedszkoli, w drodze jednolitych studiów magisterskich w uniwersytetach i WSP, zaś później w latach 80. nastąpił powrót do kształcenia nauczycieli na poziomie studium nauczycielskiego. Równocześnie był to czas powolnego rozpadu systemu monocentrycznego, co znalazło wyraz między innymi we wprowadzeniu pierwszych autorskich rozwiązań metodycznych w szkolnictwie.

W rozwoju zakładów kształcenia nauczycieli przedszkoli w okresie powojennym do 1989 roku można również wyróżnić pewne etapy, a mianowicie:

- pierwsze lata powojenne, z dominacją 4-letnich liceów pedagogicznych oraz form państwowych kursów nauczycielskich;
- koegzystencja liceów pedagogicznych (4 i 5-letnich) i 2-letnich studiów nauczycielskich (w latach 50.);
- dominacja kształcenia nauczycieli przedszkoli w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli i w studiach nauczycielskich oraz otwieranie drogi do szkół wyższych (w latach 60. i 70.);
- powrót (w latach 80.) do kształcenia nauczycieli także na poziomie 2-letnich studiów nauczycielskich, prowadzonych w resorcie oświaty, szczególnie dla przedszkoli i nauczania początkowego.

W powojennej Polsce w okresie PRL-u dominującymi zakładami kształcenia nauczycieli przedszkola były więc licea pedagogiczne dla wychowawczyń przedszkoli i studia wychowania przedszkolnego. Zarówno jedno, jak i drugie odegrały doniosłą rolę w wykształceniu szerokich kadr pedagogicznych dla przedszkoli w Polsce. Niestety zakłady te, ich organizacja i działanie nie były wolne od wad. Licea pedagogiczne, choć miały przewagę nad seminariami nauczycielskimi pod tym względem, że wstępowała do nich młodzież po ukończeniu 4 klas gimnazjum przed wojną, a po ukończeniu 7 klas po wojnie, to i tak były to tylko średnie szkoły pedagogiczne. Nie stanowiły też już „ślepej uliczki”, bo ich absolwenci mieli prawo wstępu do szkół wyższych. Badania nad pracą młodych nauczycieli - absolwentów liceów pedagogicznych - wykazały jednak istotne braki w ich przygotowaniu i było to ostatecznym przyczynkiem w sprawie podjęcia przez rząd uchwały o powołaniu nowych zakładów kształcenia nauczycieli - studiów nauczycielskich. Niestety kształcenie nauczycieli w tych placówkach opierało się z kolei niemal na pustym podłożu w zakresie przedmiotów pedagogiczno-psychologicznych i wiązania ich z przyszłym zawodem. Ponadto studia wychowania przedszkolnego znowu nie zapewniały drożności do studiów wyższych, dlatego absolwenci, którzy chcieli uzyskać wykształcenie wyższe, zmuszeni byli podejmować studia wyższe od początku na równych warunkach egzaminu konkursowego ze wszystkimi innymi kandydatami. W ten sposób droga dochodzenia

nauczycielek przedszkola do wykształcenia wyższego rozciągała się w czasie na wiele lat ich pracy zawodowej.

5. Przeobrażenia instytucjonalne w kształceniu nauczyciela przedszkola po 1989 roku

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku to czas transformacji ustrojowej, charakteryzujący się między innymi demokratyzacją oświaty oraz poszukiwaniem nowej filozofii edukacyjnej.

Wprowadzona w Polsce Ustawa o systemie oświaty z 7 września 1991 roku ograniczyła przede wszystkim centralizm edukacyjny i zwiększyła stopień demokratyzacji szkoły i jej uspołecznienia²¹. W związku z tym zwiększyła się autonomia nauczycieli, wyrażona swobodą w decydowaniu o poszczególnych elementach systemu dydaktyczno-wychowawczego szkoły. Dopuszczono możliwość tworzenia szkół i klas autorskich, autorskich programów nauczania, możliwość wyboru przez nauczycieli programów, podręczników, różnicowania treści kształcenia.

Wszystko to spowodowało, że nauczycielom stawiano coraz większe wymagania, zarysowała się wyraźnie potrzeba innego nauczyciela, a więc i innego jego kształcenia. Ważnym elementem edukacji nauczycielskiej stało się kształcenie do samodzielności, refleksyjności i twórczości. Nastąpiły poszukiwania efektywnych koncepcji edukacji nauczycielskiej. Pojawiły się nowe formy organizacyjne, nowe cele, plany i programy studiów. W tym okresie nastąpiły więc zmiany jakościowe w kształceniu nauczycieli, zmierzające do nadania mu nowego, humanistycznego wymiaru.

Elementem reformy systemu kształcenia nauczycieli była ostateczna likwidacja studiów nauczycielskich oraz utworzenie na początku lat 90. na ich miejsce trzyletnich kolegiów nauczycielskich działających pod opieką naukową uczelni wyższej i przy znaczącym udziale nauczycieli akademickich w procesie dydaktycznym. Kolegia nauczycielskie w Polsce zostały powołane rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z 5 marca 1992 roku w sprawie zakładów kształcenia nauczycieli²². Zakłady te przeznaczono dla kształcenia nauczycieli

²¹ Dz. U. 1991, Nr 95, poz. 425.

²² Dz. Urz. MEN 1992, nr 26, poz. 115.

przedszkoli, szkół podstawowych, placówek oświatowo-wychowawczych, opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych, a także nauczycieli języków obcych. Kolegia nauczycielskie tworzyły, przekształcały i wreszcie likwidowały kuratoria oświaty, choć rozporządzenie zakładało, że mogą one być prowadzone również przez osoby prawne i fizyczne. Utworzenie kolegium wymagało zgody Ministra Edukacji Narodowej udzielonej na podstawie odpowiednio złożonego wniosku. Najważniejszym warunkiem uzyskania zgody lub zezwolenia na utworzenie kolegium było zapewnienie opieki naukowej i dydaktycznej uczelni kształcącej nauczycieli na kierunkach (lub specjalnościach) studiów, odpowiadających specjalnościom prowadzonym w kolegium, na podstawie pisemnego porozumienia między organem prowadzącym (np. kuratorium oświaty) a uczelnią. Zawodowy tytuł licencjata absolwentom kolegium nauczycielskiego przyznawała uczelnia sprawująca opiekę naukową. Kolegia nauczycielskie prowadziły także kształcenie w trybie zaocznym: dwuletnim dla absolwentów SN-ów i trzyletnim dla absolwentów liceów pedagogicznych.

Przyjęta przez Sejm RR 12 września 1990 roku *Ustawa o szkolnictwie wyższym*²³ dała nowe podstawy prawne dla rozwoju szkolnictwa wyższego, w tym również niepaństwowego. Powołanie tych szkół uzależniono od pozytywnej opinii Rady Głównej Szkolnictwa Wyższego w zakresie programów, kadry, bazy lokalowej i finansowej. Charakterystyczną cechą tych szkół była ich lokalizacja. Większość bowiem znajdowała się poza wielkimi aglomeracjami, w miastach pozbawionych tradycji szkolnictwa wyższego i w związku z tym odczuwających ogromne potrzeby kształcenia na tym poziomie. Charakterystyczne jest również kształcenie jedynie na poziomie licencjatu - wyższego wykształcenia zawodowego. Tylko bowiem nieliczne z tych szkół uzyskały status uczelni akademickiej. Szczególną grupę, bardzo liczną, wśród studentów szkół niepaństwowych, stanowili czynni zawodowo nauczyciele, przeważnie nauczycielki wiejskich lub małomiasteczkowych szkół i przedszkoli. Warunkiem utrzymania się w zawodzie była dla nich bowiem konieczność zdobycia wyższego wykształcenia bądź przekwalifikowania się. Istnienie wyższych szkół niepaństwowych

²³ Dz. U. 1990, nr 65, poz. 385; Dz. U. 1991, nr 104, poz. 450.

zwiększyło znacznie ofertę edukacyjną zarówno dla przyszłych, jak i czynnych zawodowo nauczycieli.

Kolejna zmiana w instytucjonalnym kształceniu kadr pedagogicznych dla przedszkoli w Polsce nastąpiła już w zasadzie u progu XXI wieku. Podjęte zostały decyzje o odejściu od kształcenia polskich nauczycieli w ramach systemu oświatowego i całkowitym jego przejęciu przez system szkolnictwa wyższego. Z czasem więc kolegia nauczycielskie zostały zlikwidowane, ale w wielu miejscach Polski na ich bazie dydaktycznej i materialnej powoływano państwowe wyższe szkoły zawodowe. Szkoły te zostały powołane przez Sejm RP na mocy ustawy o wyższym szkolnictwie zawodowym z 26 czerwca 1997 roku, która została znowelizowana 27 lipca 2002 roku²⁴. W pierwotnych założeniach podstawowym ich zadaniem było kształcenie studentów w zakresie kierunków i (lub) specjalności zawodowych oraz przygotowanie ich do wykonywania zawodu, a także kształcenie w celu uzupełnienia specjalistycznej wiedzy i umiejętności zawodowych. Istotą kształcenia w tych szkołach jest równoważenie kształcenia ogólnego (teoretycznego) z aspektami praktycznymi a tym samym przygotowanie młodzieży do kreatywnego udziału w lokalnym i regionalnym rynku pracy. Obecnie państwowe wyższe szkoły zawodowe kształcą w zakresie różnorodnych kierunków studiów. W szkołach tych odbywa się również kształcenie nauczycieli, w tym w szczególności nauczycieli przedszkola, nauczania początkowego, języków obcych. Ma to miejsce szczególnie w tych szkołach, które powołano na materialno-kadrowej bazie zlikwidowanego kolegium nauczycielskiego. Państwowe Wyższe Szkoły Zawodowe są zatem autonomicznymi szkołami wyższymi kształcącymi nauczycieli przedszkoli na poziomie studiów pierwszego i drugiego stopnia, w systemie studiów stacjonarnych i niestacjonarnych.

W ostatniej dekadzie ubiegłego wieku system kształcenia nauczycieli przedszkoli w Polsce zorganizowany został zatem w dwóch środowiskach: akademickim i oświatowym. W środowisku oświatowym w trzyletnich kolegiach nauczycielskich i kolegiach języków obcych – pomaturalnych szkołach o charakterze zawodowym. W środowisku akademickim natomiast w postaci następujących rodzajów studiów nauczycielskich:

²⁴ Dz. U. 1997, Nr 96, poz. 590. z późn. zm.

- pięcioletnie jednolite studia magisterskie przygotowujące nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych, średnich i placówek oświatowych,
- zawodowe studia kierunkowe, które przygotowują nauczycieli przedszkoli, szkół podstawowych, gimnazjów, szkół średnich, placówek oświatowych, języków obcych oraz przedmiotów zawodowych,
- kierunkowe studia uzupełniające do poziomu magisterskiego lub licencjackiego, przeznaczone dla osób z tytułem zawodowym licencjata (studia magisterskie dwu- lub trzyletnie) oraz dla nauczycieli, absolwentów studiów nauczycielskich zlikwidowanych w 1994 roku,
- studia podyplomowe dla nauczycieli z wyższym wykształceniem magisterskim przygotowujące do nauczania drugiego przedmiotu, innego rodzaju zajęć lub podnoszące dotychczasowe kompetencje kierunkowe.

6. Podsumowanie

Polskie tradycje kształcenia nauczycieli potwierdzają, że nauczyciel przygotowuje się do zawodu najlepiej wówczas, gdy szkoła, w której się kształci, stanowi środowisko wychowawcze sprzyjające jego rozwojowi. Na to środowisko składają się takie elementy, jak: kwalifikacje i świadomość celu pracy nauczycieli zajmujących się kształceniem nauczycieli, dobór kandydatów na nauczycieli, plany i programy kształcenia nauczycieli, planowanie, organizowanie i przebieg pracy dydaktycznej, wychowawczej oraz praktyk pedagogicznych, organizacja życia kandydatów na nauczycieli w szkole i poza nią. W taki sposób rozumiane środowisko może gwarantować wdrożenie przyszłych nauczycieli do aktywności faktycznie wprowadzającej go w określone funkcje i role zawodowe, które będzie w przyszłości pełnił.

Gdy analizujemy przeobrażenia instytucji kształcenia nauczycieli przedszkola w Polsce na przestrzeni XX wieku, rysuje się obraz wielostronnych zmian. Polskie szkolnictwo, a szczególnie zakłady kształcenia nauczycieli wychowania przedszkolnego, miały wielkie trudności w odnalezieniu się jako stabilna strukturalnie i programowo instytucja przygotowująca profesjonalnego nauczyciela wychowania przedszkolnego. Obecnie sytuacja ta ulega zmianie, ale to właśnie spojrzenie w głąb historii zakładów kształcenia nauczycieli przedszkoli daje szansę na racjonalne podejście do współczesnej edukacji nauczycielskiej i pozwala na uniknięcie popełnianych wcześniej błędów.

Bibliografia

- Dziennik Ustaw 1932 r, nr 38, poz. 389.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1932, nr 4, poz. 39.
- Dziennik Ustaw 1938, nr 4, poz. 102.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1955, nr 8, poz. 67.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1960, nr 7, poz. 105.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty 1961, nr 9, poz. 102.
- Dziennik Urzędowy 1961, nr 32, poz. 160.
- Dziennik Ustaw 1972, nr 16, poz. 114.
- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Oświaty i Wychowania 1973, nr 5, poz. 31.
- Dziennik Ustaw 1990, nr 65, poz. 385.
- Dziennik Ustaw 1991, nr 95, poz. 425.
- Dziennik Urzędowy MEN 1992, nr 26, poz. 115.
- Dziennik Ustaw 1997, nr 96, poz. 590. z późn. zm.
- Bobrowska-Nowak W., *Zarys dziejów wychowania przedszkolnego*, Warszawa 1978.
- Hejnicka-Bezwińska T., *O zmianach w edukacji*, Bydgoszcz 2000.
- Klim-Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna*, Warszawa 2005.
- Leżańska W., *Kształcenie nauczycieli wychowania przedszkolnego w Polsce*, Łódź 1998.
- Leżańska W., *Spoleczne i polityczne konteksty kształcenia nauczycieli wychowania przedszkolnego w Polsce [w:] Historyczne i współczesne konteksty kształcenia nauczycieli wczesnej edukacji*, W. Leżańska (red.), Łódź 2004.
- Miąso J., *Historia Wychowania wiek XX*, Warszawa 1980, T. 1.
- Muchacka B., *Polska pedagogika przedszkolna: przeszłość – współczesność – przyszłość [w:] Edukacja Przedszkolna w teorii i praktyce*, S. Włoch (red.), Opole 2006.
- Wiśniewska E., *Zakłady kształcenia nauczycieli w Płocku*, Płock 2004.
- Woźnicka Z., *Wychowanie przedszkolne w Polsce Ludowej*, Warszawa 1972.
- Wróbel M., *Wychowanie przedszkolne w Polsce w latach 1918-1939*, Wrocław 1967.